

eller ”gammal folktrö” kunde präglas av nitisk intolerans och inskränkt syndabockstänkande. Därigenom undgår han att ställa sig i den ofta lockande positionen som en upplyst modern tillbakablickare, vilken vet besked att förklara och avfärda svunna tiders vanvett och irrationalitet. Däremot finner jag det något tveksamt att han tycks ha en viss benägenhet att stämpla t.ex. magiska föreställningar som en ”fantasivärld” eller att det kan vara riskabelt att ”gå vilse i drömmarnas värld”. Som historiker ser jag ett problem i framställningen av det förflutnas – eller för den delen nutidens – magiska tänkande som ren fantasi eller byggt på överkliga antaganden. Visst kan och får man lyfta fram sådant som verkar burleskt, groteskt eller tokigt. Det är naturligtvis inte heller fel att uppmärksamma rysligheter som har skett p.g.a. allehanda – och måhända ibland mycket diskutabla – uppfattningar. Men man bör inte glömma bort att föreställningar om t.ex. häxor och magi hade en meningsbärande och därför på många sätt fullt verklig position i äldre tiders tanke- och handlingsvärld. Som Schön själv påminner oss om har de nog i viss mån det än idag. Det finns människor i vår egen tid som betraktar sig själva som häxor och magiker, såväl i vårt eget samhälle som i andra kulturer. Därför menar jag att man bör vara särskilt försiktig med att konceptualisera magiska föreställningar som företrädesvis fantasier, drömmar eller liknande. För att ta ett konkret exempel: ”Vi vet att ingen kan ha varit i Blåkulla”, skriver Schön. Ett sådant konstaterande skulle nog de flesta ganska oreflekterat hålla med om, och man förstår självklart vad han menar. Men en mycket viktig fråga är också vad som menades med att ”ha varit i Blåkulla”. Det var en fråga som diskuterades under trolldomsprocesserna och i folktron, och det är en fråga som det fortfarande finns anledning att problematisera (inte minst för t.ex. etnologen eller historikern).

Å andra sidan hade en mera ingående teoretisk diskussion av hur forskare och andra förhåller sig eller bör förhålla sig till folktrons världsbild kanske inte varit särskilt lämplig inom ramen för den ifrågavarande boken. Om man återigen tar dess populära prägel och förmodat breda målgrupp i beaktande är Schöns framställningssätt alltså både förståeligt och motiverat. Sett ur det perspektivet – och det är enligt min åsikt utifrån ett sådant perspektiv man bör läsa *Häxkonster och kärleksnep* – lyckas Ebbe Schön än en gång ta läsaren med på en spännande resa genom folktrons magiska föreställningsvärld.

Mikael Pettersson, Lund

Gudrun Andersson: *Stadens dignitärer: den lokala elitens status- och maktmanifestation i Arboga 1650–1770*. Atlantis, Stockholm 2009. 384 s., ill. ISBN 978-91-7353-270-9.

Historikern Gudrun Anderssons bok handlar om eliten i Arboga under tidigmodern tid. För att analysera den använder hon ett digert och diversifierat källmaterial, där de huvudsakliga materialgrupperna är protokoll från stadens magistrat, taxeringslängder samt bouppteckningar från Arbogas förnämsta familjer. Boken är uppdelad i tre delar: en inledande del som skiljer ut Arbogas elit, en andra del om hur eliten manifesterade rang och rikedom genom sina bostäder och en avslutande del om elitens statusmanifestation i offentliga rum. Resultatet är framförallt de förändringar som sker i elitens sammansättning från 1600-talet till slutet av 1700-talet. Tidigare dominerade de ekonomiskt starka hushållen, vilka även hade politiska intressen och ambitioner. Under slutet av 1700-talet uppstod en ekonomisk elit som i högre grad än tidigare var skild från den politiska.

Att använda begreppet *elit* ger ett delvis annorlunda utfall än att som i tidigare forskning rangordna grupper efter ståndstillhörighet eller yrke. Andersson ordnar eliten lika mycket efter symboliska och kulturella tillgångar som efter professionell och ekonomisk status. Överst rankar hon en grupp med både ekonomiska resurser och politisk makt. Därefter följer grupper som hade antingen det ena eller andra. Till den politiska eliten räknar hon rådmän och borgmästare i magistraten. Bland de personer som tillhörde den ekonomiska eliten utan koppling till magistraten ingick bl.a. präster, läkare och brukspatroner samt ett antal förmögna hantverkare och handelsmän. Författaren kommer fram till att eliten i Arboga hade tydliga hierarkier och att det fanns verkliga dynastier som innehade elitpositioner under flera generationer. Särskild kontinuitet fanns inom den politiska eliten, vars position byggde på både auktoritet och ett väl förankrat lokalt anseende.

Historiska eliter är per definition ett manligt toppskikt förankrat i nationella institutioner som hovet och kyrkan. Andersson motiverar sin studie om Arboga med att eliter är mindre utforskade ur ett lokalt perspektiv och att det därför är mindre självklart vilka som räknades dit. Hon undrar vilken roll den lokala scenen spelade? Hur frikopplad var den från regionala, nationella och internationella sammanhang? Dessa frågor besvarar hon främst i bokens första del som handlar om hur magistraten fungerade. Andersson visar bl.a. hur borgmäst-

tartillsättningar, stadens främsta ämbete, var ett sätt för lokalsamhället att hävda sitt oberoende gentemot staten. Staden ville ha någon som förde fram dess intressen och som var väl insatt i lokala affärer. De borgmästare som tillsattes efter påtryckningar från centralmakten blev kortlivade på sin post.

Det blev med tiden svårare att besätta rådmansposter eftersom förmögna borgare inte längre var intresserade av dessa ämbeten. Personer med ekonomiska resurser engagerade sig i istället i nya organisationer, där de ansåg att deras intressen och kompetens bättre togs tillvara. Ett samhälle med nya anspråk på professionalisering och specialisering hade fått sitt genombrott i Arboga.

Bokens andra del heter "Eliten i egna rum". Den handlar om hur elitens tomter var fördelade i staden. Husens utseende och tomternas storlek och placering i staden var av största vikt för att demonstrera en elitposition. Åtråvärda tomter låg i maktens centrum, dvs. granne med rådhuset, Stora torget och stadskyrkan, vilka under hela perioden dominerades av väletablerade släkter med politiska uppdrag. De förnämsta familjerna hade långsiktiga strategier för att förvärva tomter i centrum och det pågick en livlig tomtkommers i Arboga vid den här tiden. Denna del behandlar även husens interiörer. Andersson koncentrerar sig på husens offentliga delar där statusen främst manifesterades. Gränserna för vilka delar av huset man kunde visa upp och lade ner möda på försköts emellertid med tiden. De tydliga gränserna mellan privata rum och representativa rum upplöstes under 1700-talet, då bekvämlighet för den egna familjen blev en betydelsefullare faktor i planeringen av rumsfördelning och inredning. Man fick mer specialiserade rumsfunktioner, t.ex. barnkammare. Möblemanget blev större, dyrbarare och fler möbeltyper tillkom. Föremålskulturen utvecklades också och rena prydnadsföremål blev vanligare. Det ökade utbudet av varor krävde större kunskap av konsumenten om vad som var modernt, vackert och passande. Rum och föremål skulle inte bara vara praktfulla och dyrbara som under barocken, utan framhäva den personliga goda smaken och familjens kulturella intressen. De materialiserades i föremål som inte nödvändigtvis var dyra men som krävde kunskap för att användas, t.ex. konst, böcker och musikinstrument. Inredningens förändring under tidsperioden var följaktligen ett uttryck för det kulturella kapitalets ökade betydelse.

Den sista delen handlar om eliten i offentligheten, framförallt om stadskyrkan i Arboga. Kyrkan fyllde

både funktion av religiös byggnad och som ett rum där världslig status kunde manifesteras. Av betydelse var bl.a. i vilken ordning man gick in i kyrkan inför mässan, placeringen i kyrkans bänkrader och familjens koppling till epitafier, porträtt och dyrbara föremål i kyrkan. Det var tradition bland elitens familjer att skänka gåvor till kyrkan, en sed som återupptagits efter reformationen. Det var en exklusiv grupp i Arbogas absoluta toppskikt som skänkte gåvor, med magistraten som gemensam nämnare. Den rena ekonomiska eliten bidrog inte. En effektiv gåva i fråga om statuskommunikation var mässhakarna, som hade givarnas namn tydligt broderade på ryggen.

Stadens dignitärer är en detaljrik och noggrant genomförd undersökning som redovisas utförligt i tablåer och tabeller i bokens bakre del. Rekonstruktionen av magistratens struktur och maktutövning är imponerande, liksom återskapandet av bostädernas interiörer. Man får en värdefull inblick i stadens förehavanden, t.ex. i hur val till magistrat och riksdag gick till och hur man angav sina skäl för eller emot olika kandidater. Samtidigt med de konkreta upplysningarna är boken ett intressant metodologiskt bidrag till hur man kan studera eliter, där Andersson på ett kreativt sätt visar på nya vägar till materialet. Mikrostudiers överlägsna fördel är att man kan behandla olika samspelande faktorer, vilket av arbeteekonomiska skäl inte vore möjligt med större forskningsområden. Läsaren påminns inte bara om att ekonomi, politik och socialt liv hänger ihop och att några tydliga gränser inte går att dra där emellan; Andersson visar det också genom bokens struktur.

En invändning mot framställningen är att Arbogas dignitärer inte presenteras samlat för läsaren förrän ungefär hundra sidor in i boken. Det är antagligen ett medvetet val för att underbetona det biografiska anslaget, men nackdelen är att Arbogas elit blir svåröverskådlig, i synnerhet som flera personer har samma eller liknande namn. Poängen med att individer återfinns i bokens olika delar går därför delvis förlorad.

Andersson säger inledningsvis att hon ställer hela familjer i centrum istället för att bara koncentrera sig på yrkesverksamhet eller lokalpolitik. På så sätt vill hon integrera även kvinnor, äldre och barn i undersökningen. Männens aktiviteter är trots det mer framträdande i hennes material som helhet. Giftna kvinnors huvudsakliga uppgifter som värdinna och nätverksbyggare är till sin natur mer diffusa och därför svåröverskådade. Kvinnor kunde visserligen göra ekonomiska transaktioner och även som änkor rösta i magistraten, men det före-

kom inte så ofta. Man bör ändå inte dra slutsatsen att elitens kvinnor var mindre viktiga än männen, snarare att traditionella vetenskapliga metoder inte gör kvinnornas insats rättvisa. Det här tas inte upp i analysen, och Andersson avser inte heller att ge något särskilt bidrag till den genushistoriska forskningen. Men det är en angelägen fråga som förtjänar att uppmärksammas i den framtida forskning som tar ett samlat grepp på kvinnor och män. Boken förstärker den uppfattning jag fått från annan historisk forskning, nämligen att kvinnors roll inom eliten fortsatt är oklar och därför bör utredas närmare.

Gudrun Anderssons bok kan med stor behållning läsas av specialintresserade historiker, men även av en bredare publik. På grund av sin klarhet och genomskinliga metodredovisning lämpar den sig också väl för studenter på grundnivå. Sammanfattningsvis är det en mycket välgjord monografi som genomsyras av den nydanande korsbefruktningen mellan samhällsvetenskapliga ämnens teoriprovning och konstvetares och etnologers erfarenhet av att studera materiell kultur. Andersson bryter med *Stadens dignitärer* ny värdefull mark i forskningsfältet om eliter. Jag hoppas att flera ska följa i hennes spår.

My Helsing, Örebro

Den dubbla blicken. Historia i de nordiska samhällena kring sekelskiftet 1900. Harald Gustafsson, Fredrik Persson, Charlotte Tornbjør & Anna Wallete (red.). Sekel Bokförlag, Lund 2007. 196 s., ill. ISBN 978-91-85767-00-7.

1905 inviterade historikerna i Lund till den första nordiska historikerkongressen. Evenemanget bojkottades av de tillänkta norska delegaterna samt en stor del sympatiserande danska kolleger, och framstår onekligen som en bräcklig start på en fungerande nordisk mötesserie. Det kom också att gå femton år innan nästa möte sammankallades, och ytterligare decennier innan verksamheten hade stabiliserats.

Antologin *Den dubbla blicken* är en rapport från en nordisk historikerkonferens i Lund 2005, ägnad att hundra år i efterhand uppmärksamma den första kongressen. Den rymmer tio artiklar, som alla bygger på föredrag hållna vid jubileumssammankomsten. Diskussionerna vid mötet kretsade, enligt antologins inledning, kring frågor om ”vilken plats och roll historia hade i de

nordiska samhällena kring förra sekelskiftet” (s. 9). De tio publicerade bidragen har, enligt samma inledning ”ett utpräglat fokus på konkreta uttryck av olika historiebrytningar i olika kontexter” (s. 12). Vad är då ett utpräglat fokus? Och vad betyder det att ordet ”olika” repeteras i andra ledet av meningerna? För mig ger formuleringen onekligen en känsla av att olikheten understryks – eller, med andra ord, att man markerar skillnaden mellan de företeelser som diskuteras, snarare än deras potentiella gemensamma nämnare. Mot den bakgrunden är det frestande att förstå skrivningen som att varje företeelse som diskuteras i boken blir granskad på sina egna villkor, inom sina egna ramar, med ett minimalt mått av sidoblickar eller jämförelser.

Så kan man faktiskt också karaktärisera totalintrycket av de tio artiklarna. De behandlar i tur och ordning: skandinavism, nationalism och historikermötet i Lund 1905 (Ulf Zander), utvecklingen av norsk historieskrivning före och efter unionsupplösningen 1905 (Narve Fulsås), den tyska strömningen Kulturgeschichte så som den har anammats i finländsk historieskrivning (Pertti Haapala), upptäckten och konstruktionen av hembygden i relation till historieförståelse och historieundervisning i Sverige (Bosse Sundin), historia i Grönland i början av 1900-talet (Daniel Thorleifsen), betydelsen av kön i relation till idéer om frihet i norsk historieforskning runt förra sekelskiftet (Ida Blom), kön, nationalism och kvinnosak i Island vid samma tid (Sigríður Matthíasdóttir), genusanalys av kungligheter och nationalism i Sverige likaså vid samma tid (Charlotte Tornbjør), historiebrytning i arkitektur (Eva Eriksson) samt unionsupplösningens konsekvenser för svensk nationell revitalisering (Niels Kayser Nielsen).

Hur bidragen appellerar till olika läsare beror förstås på dessa läsares intresseområden och förkunskaper. För egen del vill jag gärna lyfta fram t.ex. Bloms, Matthíasdóttirs och Tornbjørs artiklar som tillsammans ger värdefulla perspektiv på relationerna mellan kön, nationalism och historia, Sundins uppmärksammande av hembygdskonceptet som ett pedagogiskt instrument i nationaliseringens tjänst och Haapalas analys av varför tysk kulturhistoria blev så inflytelserik i Finland för hundra år sedan. Särskilt imponerad blev jag av Erikssons artikel om återbruk av arkitektoniska ideal och uttrycksformer från olika epoker, både för dess insiktsfulla analyser av varierande relationer mellan form och innebörder, och för dess komparativa ambitioner. Den avslutande artikeln av Kayser Nielsen presenterar också högst insiktsfulla och läsvärda resultat, i detta fall